

СОЛИҚ ТУШУМЛАРИ ОРТИШИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШГА ТАЪСИРИ ХУСУСИДА

Очилов Адҳам Музаффарович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
хузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари
ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази
мустақил изланувчиси

[doi https://doi.org/10.55439/ECED/vol25_iss2/a27](https://doi.org/10.55439/ECED/vol25_iss2/a27)

Аннотация. Ушбу мақола солиқ тушумлари ортишининг иқтисодий ўсишга таъсири хусусида бўлиб, тадқиқот давомида Ўзбекистоннинг 2019-2023 йиллар давомидаги республика бўйича турли солиқ тоифалари бўйича солиқ тушумлари таҳлил қилинган. Солиқ тушумларининг йиллик прогнози ва ҳақиқатда тўланган суммаси бир-бирига солиштириш ёрдамида таҳлил қилиниб, уларнинг иқтисодий ўсишга таъсири илмий жиҳатдан асослаб берилган.

Калит сўзлар: солиқ мажбуриятлари, солиқ тушуми, иқтисодий ўсиш, солиқлар, йиғимлар, солиқ тўлашдан бўйин товлаш, солиққа тортиш.

О ВЛИЯНИИ УВЕЛИЧЕНИЯ НАЛОГОВЫХ ПОСТУПЛЕНИЙ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

Очилов Адҳам Музаффарович

Независимый исследователь исследовательского центра
«Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана»
при Ташкентском государственном экономическом университете

Аннотация. В данной статье речь идет о влиянии увеличения налоговых поступлений на экономический рост, и в ходе исследования были проанализированы налоговые поступления Республики Узбекистан за 2019-2023 годы по различным категориям налогов. Путем сравнения годового прогноза налоговых поступлений и фактически уплаченной суммы научно обосновано их влияние на экономический рост.

Ключевые слова: налоговое обязательство, налоговые поступления, экономический рост, налоги, сборы, уклонение от уплаты налогов, налогообложение.

REGARDING THE IMPACT OF TAX REVENUE INCREASE ON ECONOMIC GROWTH

Ochilov Adham Muzaffarovich

Independent researcher of the Research center
"Scientific bases and problems of the development of the economy of Uzbekistan"
under the Tashkent State University of Economics

Abstract. This article is about the impact of the increase in tax revenues on economic growth, and during the research, the tax revenues of the Republic of Uzbekistan for the years 2019-2023 were analyzed for various tax categories. By comparing the annual forecast of tax revenues and the amount actually paid, their impact on economic growth is scientifically substantiated.

Keywords: tax liability, tax revenue, economic growth, taxes, levies, tax evasion, taxation.

Кириш. Солиқ қонунчилигига риоя қилиш, жисмоний шахслар ва тадбиркорлик субъектларининг солиқ қонунчилиги ва қоидаларига риоя этиши яхши фаолият юритаётган иқтисодиётнинг асоси ҳисобланади. Бу ҳукуматларнинг давлат хизматларини кўрсатиш ва муҳим дастурларни молиялаштириш учун зарур даромадга эга бўлишини таъминлайди. Тан олиш керак, солиқ қоидаларига риоя қилишнинг ҳозирги ҳолати технологик

ютуқлар, тартибга солувчи ўзгаришлар ва доимий муаммоларнинг комбинацияси билан ажралиб туради. Текширишнинг кучайиши, рақамли трансформация ва солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши кураш ижобий тенденцияларни ифодаласа-да, мураккаблик, ресурс чекловлари ва трансчегаравий муаммолар муҳим тўсиқларни келтириб чиқаришда давом этмоқда.

Хукуматлар солиқ тўлашдан бўйин товлash ва солиқдан қочишнинг агрессив схемаларига қарши курашиш бўйича саъй-ҳаракатларни кучайтирмоқда. Жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши кураш қоидалари, манфаатдор мулкчиликни ошкор қилиш талаблари ва трансчегаравий ҳамкорликни кучайтириш каби чора-тадбирлар ноқонуний молиявий оқимларни чеклаш ва барча солиқ тўловчилардан адолатли солиқ тўловларини таъминлашга қаратилган.

Солиқ кодекслари жуда мураккаб бўлиб, мувофиқлик талабларини бошқаришга ҳаракат қилаётган жисмоний шахслар ва корхоналар учун жиддий қийинчиликлар туғдиради. Солиқ қонунчилигининг мураккаб табиати хатоларга, тушунмовчиликларга ва қасддан риоя қилмасликка олиб келиши мумкин, айниқса, кичик корхоналар ва яқка тартибдаги тадбиркорлар учун мутахассислар маслаҳатидан фойдалана олмайди.

Солиқ органлари, кўпинча, мувофиқликни самарали таъминлашда ресурс чекловларига дуч келади. Чекланган ходимлар, эскирган технология ва маблағ етишмаслиги уларнинг номувофиқликларини самарали аниқлаш ва бартараф этиш қобилиятига тўсқинлик қилиши мумкин. Натижада айрим солиқ тўловчилар солиқ тўлашдан бўйин товлash ёки фирибгарлик фаолияти билан шуғулланиш учун бу камчиликлардан фойдаланишлари мумкин.

Адабиётлар таҳлили. Тадқиқот доирасида фаолият олиб борган олимларнинг айрим фикрларини келтириб ўтишимиз жоиз. Хусусан, Ж.Слеморд фикрича, кенг қамровли кўриб чиқиш солиқ қонунчилигини оширишда аудит, ахборот ҳисоботи ва пул ўтказмалари режимлари каби турли солиқларни қўллаш воситаларининг самарадорлигини кўрсатади. Янги ишланмалар, масалан, рандомизацияланган назорат остидаги синовлар солиқ органларининг стратегиялари ҳақида қимматли тушунчаларни таклиф қилади [9].

А.Витте ва Д.Вудбурий ўз тадқиқотларида: "...иқтисодий модель аудит эҳтимоли, ахборот ҳисоботи, солиқни ушлаб қолиш ва солиқ тўловчиларнинг маънавий муносабатларининг риоя қилишга таъсирини кўрсатади", – дейилган [10].

Ж.Слеморд ва Н.Сорум таъкидлашча, "Миннесота солиқ тўловчиларининг ҳисобкитоблари солиқ тўлаш учун сарфланган вақт ва молиявий ресурслар нуқтаи назаридан сезиларли мувофиқлик харажатларини кўрсатади, бу солиқ тўловчиларга риоя қилиш

хатти-ҳаракатларига таъсир қилиши мумкин бўлган иқтисодий юкни кўрсатади" [8].

Кўп мамлакатларни қамраб олган мета-таҳлил шуни кўрсатдики, ёш, жинс, маълумот ва даромад каби ижтимоий демографик омиллар солиққа риоя қилишга кичик, аммо сезиларли таъсир кўрсатади. Ушбу таъсирлар Ғарб мамлакатларида янада аниқроқ бўлиб, мувофиқлик динамикасидаги минтақавий фарқларни кўрсатади [2].

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, солиқ мажбуриятлари ўзгарувчан бўлиб, иқтисодий шароитлар ва сиёсат ўзгаришлари таъсирида турли мамлакатларда фарқланади [7]. Охириги тадқиқотлар солиққа риоя қилишнинг мураккаблигини таъкидлайди, унга амал қилиш стратегиялари, иқтисодий юклар, ижтимоий-демографик омиллар ва динамик иқтисодий шароитлар таъсир кўрсатади. Бу омиллар биргаликда мувофиқлик ставкаларини яхшилашга қаратилган солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва такомиллаштиришга хизмат қилади.

Таҳлил ва натижалар. Биз Ўзбекистондаги жорий ҳолатни таҳлил қилиб чиқиб, солиқ мажбуриятларини бажаришдаги муаммолар ва уларнинг ечимига оид талкифларни шакллантиришни мақсад қилганмиз. Мамлакатимиздаги барча ҳудудларни қамраб олган кенг қамровли таҳлилни ўтказиб, солиқ тушумлари ва солиқ мажбуриятларининг жорий ҳолатини аниқлаштириб олсак.

Энди солиқ тушумларининг йиллик прогнози ва ҳақиқатда тўланган суммасининг бир-бирига қанчалик мос келганлигини ўрганиб чиқсак, шунда солиқ мажбуриятларининг бажарилиш ҳолатлари қай даражада эканлигини аниқлашимизга асос бўлар эди.

1-жадвалда 2021-2023 йилларга мўлжалланган солиқ тушумлари прогнозларини солиқ турлари бўйича таҳлил қиламиз. Республика бўйича жами солиқ тушумлари прогнози 2021 йилдаги 112 709,5 млрд. Сўмдан 2023 йилда 165 918,3 млрд. сўмгача ўсди. Бу прогноз даврида солиқ тушумлари прогнозларининг сезиларли ўсишидан далолат беради.

Йиллик прогноз ва ҳақиқий солиқ тушумларини ўзаро солиштирма таҳлил қилиб кўрадиган бўлсак, 2021 йилда реал солиқ тушумлари прогноз кўрсаткичидан 113,5 фоизга ошиб, солиқ йиғимлари кутилганидан ҳам ошиб кетганидан далолат беради. 2022 йилда солиқ тушумларининг реал ҳажми прогноз кўрсаткичидан 104,3 фоизга ошиб кетди, бу эса солиқ йиғиш бўйича кутилганидан ҳам юқори кўрсаткичлар бўлган яна бир йилни кўрсатди.

**Бюджет даромадлари бўйича прогноз кўрсаткичлари ва ҳақиқий солиқ тушумлари ижросининг
солиштирма таҳлили, млрд. сўмда**

№	Солиқ турлари номи	2021 йил				2022 йил				2023 йил			
		Йиллик прогноз	Йиллик тушум	Фарқ (+;-)	%	Йиллик прогноз	Йиллик тушум	Фарқ (+;-)	%	Йиллик прогноз	Йиллик тушум	Фарқ (+;-)	%
	Республика бўйича жами	112709,5	127970,4	15260,9	113,5	142367,1	148501,2	6134,2	104,3	163811,0	165918,3	2107,3	101,3
	<i>шу жумладан:</i>												
I.	Солиқ тушумлари	106812,9	120317,7	13504,8	112,6	131429,3	134249,1	2819,9	102,1	151 090,3	150299,3	-791,0	99,5
1.	Кўшилган қиймат солиғи	25 391,7	25 572,1	180,4	100,7	31 080,0	32 812,1	1732,1	105,6	35 163,6	33 983,5	-1180,1	96,6
2.	Акциз солиғи	11 226,4	12 778,9	1 552,4	113,8	14 550,6	13 077,2	-1473,4	89,9	17 181,4	15 132,9	-2048,4	88,1
3.	Жисмоний шахсларнинг даромад солиғи	16 773,8	18 917,7	2 143,8	112,8	22 113,4	24 284,5	2171,1	109,8	28 030,8	29 917,4	1886,5	106,7
	<i>шундан, қатъий солиқ</i>	414,0	396,7	-17,3	95,8	387,0	393,3	6,3	101,6	422,6	399,0	-23,7	94,4
4.	Фойда солиғи	30 942,7	38 363,3	7 420,6	124,0	38 495,7	37 649,9	-845,8	97,8	42 028,5	40 778,9	-1249,6	97,0
5.	Айланмадан солиқ	1 828,3	1 649,4	-178,9	90,2	2 393,3	2 512,7	119,4	105,0	2 594,4	2 407,3	-187,1	92,8
6.	Ер қаъри фойд. учун солиқ	15 133,4	15 811,9	678,5	104,5	14 374,8	13 887,4	-487,5	96,6	15 240,7	15 300,1	59,4	100,4
	<i>шундан, норуда</i>	653,6	868,2	214,7	132,8	614,5	546,3	-68,1	88,9	460,6	471,1	10,5	102,3
7.	Мол-мулк солиғи	2 165,7	2 457,3	291,6	113,5	3 219,3	4 015,4	796,1	124,7	4 333,9	5 097,7	763,8	117,6
	<i>ЮШлар мол-мулк солиғи</i>	1 239,7	1 576,1	336,5	127,1	2 252,3	3 040,5	788,2	135,0	3 039,8	3 609,3	569,6	118,7
	<i>ЖШлар мол-мулк солиғи</i>	926,0	881,2	-44,9	95,2	967,0	974,9	7,9	100,8	1 294,1	1 488,4	194,2	115,0
8.	Ер солиғи	2 987,1	4 082,8	1 095,7	136,7	4 503,6	5 305,9	802,3	117,8	5 776,8	6 890,1	1113,3	119,3
	<i>ЮШлар ер солиғи</i>	1 809,1	2 662,5	853,5	147,2	2 896,6	3 422,0	525,4	118,1	3 690,0	4 018,1	328,1	108,9
	<i>ЖШлар ер солиғи</i>	1 178,0	1 420,3	242,3	120,6	1 607,0	1 883,9	276,9	117,2	2 086,8	2 872,0	785,2	137,6
9.	Сув ресурси фойд. учун солиқ	363,7	684,4	320,6	188,2	698,6	704,1	5,5	100,8	740,2	791,4	51,2	106,9
II.	Солиқсиз тушумлар	5 896,6	7 652,7	1 756,1	129,8	10 937,8	14 252,1	3314,3	130,3	12 720,7	15 619,0	2898,4	122,8
	Давлат божи, жами	1 441,0	2 180,5	739,5	151,3	2 362,0	2 717,9	355,9	115,1	2 853,7	2 788,1	-65,6	97,7
	Жарималар, жами	720,0	1 152,7	432,7	160,1	1 237,4	1 518,6	281,2	122,7	1 847,8	2 068,3	220,4	111,9
	Йиғимлар	1 644,5	2 069,2	424,7	125,8	1 867,5	1 644,0	-223,5	88,0	1 531,1	1 971,7	440,6	128,8
	Бошқа тушумлар	2 091,2	2 250,4	159,3	107,6	5 471,0	8 371,7	2900,7	153,0	6 488,0	8 791,0	2303,0	135,5

Манба: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

2023 йилда реал солиқ тушумлари прогноз кўрсаткичидан бироз ошиб, 101,3 фоизга ошиб кетди, бу эса солиқ йиғимлари яхши кўрсаткичлар бўйича давом этаётганини, лекин ўтган йилларга нисбатан кичикроқ фарқ эканлигини кўрсатади.

Солиқ турларини таҳлил қилганимизда, бевосита солиқлар йиллик прогнозда 2021 йилдаги 106 812,9 млрд. сўмдан 2023 йилда 151 090,3 млрд. сўмгача изчил ўсиш кузатилди. Бевосита солиқлар бўйича кўпгина кичик тоифалар прогнозда ўсишни бошдан кечирди, прогнозга нисбатан ҳақиқий солиқ тушумларида баъзи фарқлар мавжуд.

Билвосита солиқлар йиллик прогнозда 2021 йилдаги 5896,6 млрд. сўмдан 2023 йилда 12720,7 млрд. сўмгача ўсиш кузатилди. Бевосита солиқлар сингари билвосита солиқларнинг прогнозга нисбатан ҳақиқий солиқ тушумларининг ўзгариши аксарият кичик тоифалари прогнозда ўсишни бошдан кечирди.

Умун олганда, бевосита ва билвосита солиқ тушумлари прогноз даврида сезиларли даражада ошиши кутилмоқда, бу кутилаётган иқтисодий ўсишни ва солиқ йиғиш самарадорлигини оширишни акс эттиради. Ҳақиқий солиқ тушумлари 2021 ва 2022 йилларда прогноз кўрсаткичларидан изчил ошиб кетди, бу эса ўша йилларда солиқ йиғишнинг юқори кўрсаткичларидан далолат беради. 2023 йилда прогноз қилинган ва ҳақиқий солиқ тушумлари ўртасидаги бироз оғиш аввалги йилларга нисбатан бироз аниқроқ прогнозлаш ёки солиқ йиғиш ўсишининг потенциал секинлашини кўрсатади.

Умун олганда, таҳлиллар солиқ тушумлари прогнозларида ижобий тенденцияларни кўрсатмоқда, бунда бевосита ва билвосита солиқлар прогноз даврида республика бўйича солиқ тушумларининг умумий ўсишига ҳисса қўшиши кутилмоқда.

2-жадвалда 2021-2023 йиллар учун солиқ тушумлари прогнозлари ва ҳақиқий солиқ тушумларини ҳудудлар бўйича таҳлил қилайлик. Республика бўйича жами солиқ тушумлари прогнози 2021 йилдаги 112 709,5 млрд. сўмдан 2023 йилда 165 918,3 млрд. сўмгача ўсди. Ҳақиқий солиқ тушумлари кичик фарқ билан прогнозга тўғри келди.

Марказий солиқ органлари бўйича прогноз қилинган солиқ тушумлари 2021 йилдаги 74128,7 млрд. сўмдан 2023 йилда 98928,5 млрд. сўмгача ўсди. Аммо 2022 йилда солиқ тушумларининг реал ҳажми прогноздан бироз паст бўлган бўлса, 2023 йилда прогнозга нисбатан янада камайган.

Ҳудудий солиқ органлари бўйича прогноз қилинган солиқ тушумлари 2021 йилдаги 38580,8 млрд. сўмдан 2023 йилда 64882,5 млрд. сўмгача ўсди. Ҳақиқий солиқ тушумлари 2021 йилда прогнозга тўғри келди, бироқ 2022 ва 2023 йиллардаги прогноздан ортиғи билан бажарилди.

Аксарият ҳудудлар йиллар давомида прогноз қилинган солиқ тушумларининг ўсишини кўрсатди, бунда ҳақиқий солиқ тушумлари прогнозларни яқиндан кузатиб борди. Тошкент шаҳри 2022 ва 2023 йилларда прогнозлаштирилган солиқ тушумлари сезиларли даражада ўсди, реал солиқ тушумлари прогноз кўрсаткичларидан сезиларли даражада ошиб кетди. Умунан, ҳудудий солиқ органларининг ҳақиқий солиқ тушумлари прогноз кўрсаткичларидан юқори бўлди, бу ҳудудий миқёсда солиқларни ундириш бўйича самарали саъй-ҳаракатлардан далолат беради.

Таҳлил шуни кўрсатадики, солиқ тушумлари прогнозлари, умун олганда, йиллар давомида ошган бўлса-да, ҳақиқий солиқ тушумлари баъзан прогнозлардан ижобий ва салбий томонлардан четга чиқди. Марказий солиқ органларининг прогнозлаштирилган даромадларни бажариш бўйича кўрсаткичлари минтақавий солиқ органлари билан солиштирилганда, камроқ барқарор эди. Тошкент шаҳри солиқ тушумларида сезиларли ҳисса қўшувчи ўринни эгаллаганлиги, реал тушумлар доимий равишда прогнозлардан ошиб кетганлигини кўриш мумкин. Яъни таҳлиллар марказий ва минтақавий даражада солиқ ундириш бўйича олиб борилаётган ишлар самарадорлигини кўрсатмоқда, бунда реал солиқ тушумлари, кўпинча, прогноз кўрсаткичларидан юқори бўлиб, республика бўйича солиқ тушумларининг умумий ўсишига хизмат қилмоқда.

Йирик солиқ тўловчилар бўйича ҳудудлараро солиқ инспекцияси (ЙСТБҲСИ) бўйича прогноз қилинган жами солиқ тушумлари 2021 йилдаги 74 128,7 млрд. сўмдан 2023 йилда 98 928,5 млрд. сўмгача ўсди. 2021 йилда марказий солиқ органи бўйича реал солиқ тушумлари прогнозга тўғри келди, бироз фарқ бор. Агар 2022 йилда ҳақиқий солиқ тушумлари прогноздан паст бўлди, бу солиқ йиғимларининг кутилганларга нисбатан камлигини кўрсатди. Худди шундай, 2023 йилда ҳақиқий солиқ тушумлари прогноздан пастга тушиб кетди, бу эса даромадлар бўйича мақсадларга эришишда давом этаётган муаммоларни кўрсатмоқда.

Бюджет даромадлари бўйича прогноз кўрсаткичлари ва ҳақиқий солиқ тушумлари ижросининг ҳудудлар кесимида солиштирма таҳлили, млрд. сўмда

№	Худудлар номи	2021 йил				2022 йил				2023 йил			
		Прогноз	Тушум	%	Фарқи +, -	Прогноз	Тушум	%	Фарқи +, -	Прогноз	Тушум	%	Фарқи +, -
I.	Республика бўйича жами	112 709,5	127 867,1	113,4	15 157,6	142 367,1	148 388,2	104,2	6 021,2	163811,0	165 918,3	101,3	2107,3
	<i>шу жумладан:</i>												
	ЙСТБҲСИ*	74 128,7	82 286,5	111,0	8 157,7	89 317,5	88 304,3	98,9	-1 013,2	98 928,5	97 669,1	98,7	-1259,4
	ДСБлар ЖАМИ:	38 580,8	45 580,6	118,1	6 999,8	53 049,6	60 084,0	113,3	7 034,4	64 882,5	68 249,2	105,2	3366,7
1.	Қорақалпоғистон Р.	1 540,6	1 789,8	116,2	249,2	2 147,5	2 384,7	111,0	237,2	2 439,3	2 631,3	107,9	192,0
2.	Андижон вилояти	2 195,0	2 375,8	108,2	180,8	2 581,8	2 928,4	113,4	346,7	3 304,0	3 405,3	103,1	101,3
3.	Бухоро вилояти	2 044,0	2 470,8	120,9	426,8	2 872,3	3 232,3	112,5	360,0	3 390,7	3 444,4	101,6	53,7
4.	Жиззах вилояти	1 184,9	1 330,4	112,3	145,5	1 569,1	1 786,9	113,9	217,7	1 986,5	2 329,2	117,3	342,8
5.	Қашқадарё вилояти	2 412,1	2 997,8	124,3	585,6	3 379,0	3 678,3	108,9	299,3	3 794,2	3 897,9	102,7	103,8
6.	Навий вилояти	1 157,3	1 400,5	121,0	243,2	1 535,1	1 690,6	110,1	155,5	1 881,0	1 996,8	106,2	115,9
7.	Наманган вилояти	2 002,0	2 290,7	114,4	288,7	2 689,0	2 874,9	106,9	185,8	3 128,3	3 275,7	104,7	147,4
8.	Самарқанд вилояти	2 792,5	3 144,8	112,6	352,3	3 756,0	4 213,8	112,2	457,8	4 518,7	4 728,0	104,6	209,3
9.	Сурхондарё вилояти	1 739,4	1 933,7	111,2	194,3	2 170,8	2 445,1	112,6	274,3	2 666,0	2 829,5	106,1	163,4
10.	Сирдарё вилояти	853,8	956,3	112,0	102,5	1 085,3	1 251,6	115,3	166,4	1 363,0	1 514,5	111,1	151,5
11.	Тошкент вилояти	3 772,5	4 288,9	113,7	516,4	4 988,5	5 347,2	107,2	358,6	5 960,7	6 381,3	107,1	420,6
12.	Фарғона вилояти	2 886,2	3 242,4	112,3	356,2	3 812,7	4 324,7	113,4	512,0	4 593,7	4 740,8	103,2	147,1
13.	Хоразм вилояти	1 697,0	2 004,3	118,1	307,3	2 346,0	2 567,9	109,5	221,8	2 548,7	2 624,9	103,0	76,2
14.	Тошкент шаҳри	12 303,4	15 354,4	124,8	3 050,9	18 116,4	21 357,8	117,9	3 241,3	23 307,8	24 449,6	104,9	1141,8

* Йирик солиқ тўловчилар бўйича ҳудудлараро солиқ инспекцияси.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

2021 йилда ҳақиқий солиқ тушумлари прогнознинг тахминан 111 %ини ташкил этди, бу биров ошиб кетганидан далолат беради. 2022 йилда ҳақиқий солиқ тушумлари прогнознинг қарийб 98,9 фоизгача қисқарди, бу кутилганларга нисбатан камомадни билдиради. 2023 йилда ҳақиқий солиқ тушумлари прогнознинг 98,7 %ига қисқарди, бу даромадлар бўйича мақсадларга эришишда доимий қийинчиликлар мавжудлигини кўрсатади.

Ушбу тенденция шуни кўрсатадики, марказий солиқ органи бўйича прогноз қилинган солиқ тушумлари йиллар давомида ошган бўлса-да, ҳақиқий тушумлар бу кутилган натижаларни доимий равишда қондирмаган. Прогноз ва реал тушумлар ўртасидаги оғиш солиқларни ундириш жараёнларини, иқтисодий шароитларни ва даромадлар етишмаслигига сабаб бўлиши мумкин бўлган омилларни чуқурроқ ўрганиш зарурлигини кўрсатади.

Прогноз қилинган ва ҳақиқий солиқ тушумлари ўртасидаги оғиш бюджетни режалаштириш, ресурсларни тақсимлаш ва умумий фискал бошқарувга таъсир қилиши мумкин. Хулоса қилиб айтганда, Йирик солиқ тўловчилар бўйича ҳудудлараро солиқ инспекцияси учун маълумотлар таҳлили мустаҳкам фискал бошқарув амалиётининг муҳимлигини ва даромадлар етишмаслигини бартараф этиш ва солиқ йиғиш самарадорлигини ошириш бўйича фаол чоралар кўриш зарурлигини таъкидлайди.

Тадқиқотимизда келтирилган жадвалларда йиллар давомида миллий ва минтақавий даражада солиқ тушумларининг умумий ўсиш тенденцияси тасвирланган бўлиб, бу солиққа риоя этиш ва ундириш борасидаги саъй-ҳаракатларнинг ижобий йўналишини кўрсатади.

Минтақавий тақсимотлар турли соҳаларда солиқ тушумларининг ўзгаришини кўрсатди. Баъзи минтақалар доимий равишда солиқ тушумларига сезиларли ҳисса кўшса-да, бошқалари тебранишларни ёки камроқ бадалларни кўрсатади. Бу муайян иқтисодий шароитлар ва солиқ тўловчиларнинг хатти-ҳаракатларига мослаштирилган солиққа риоя қилиш ва ундириш бўйича минтақавий стратегияларнинг муҳимлигини таъкидлайди.

Прогноз қилинган ва ҳақиқий солиқ тушумлари ўртасидаги таққослаш даромадлар натижаларини тўғри башорат қилишдаги қийинчиликлар ва мураккабликларни кўрсатади. Прогнозлар, одатда, йиллар давомида ошган бўлса-да, ҳақиқий даромадлар баъзан бу прогнозлардан четга чиқди. Бу прогнозлаш

моделларини доимий равишда такомиллаштириш ва даромадлар етишмаслиги ёки кутилмаган тебранишларни бартараф этиш бўйича фаол чоралар кўриш зарурлигини кўрсатади.

Марказий ва ҳудудий солиқ органларининг даромадлар бўйича белгиланган кўрсаткичларни бажариш бўйича кўрсаткичлари турлича бўлди. Ҳудудий солиқ органи, кўпинча, прогноз кўрсатилган тушумларни ошириб юборган бўлса-да, марказий солиқ органи, хусусан, 2022 ва 2023 йилларда белгиланган кўрсаткичларни бажаришда қийинчиликларга дуч келди. Бу бутун мамлакат бўйлаб солиққа риоя этиш ва ундириш бўйича ҳаракатларни оптималлаштириш учун марказий ва ҳудудий солиқ бошқармалари ўртасида мувофиқлаштирилган ёндашув муҳимлигини таъкидлайди.

Тадқиқот солиқ тизимида адолатни таъминлаш билан бирга, даромадларни йиғишни кучайтириш учун солиқ мажбуриятларини бажариш бўйича мустаҳкам стратегиялар, самарали солиқ маъмурияти ва мақсадли аралашувлар муҳимлигини таъкидлайди. Шунингдек, у ривожланаётган иқтисодий шароитлар ва солиқ тўловчиларнинг хатти-ҳаракатларини ҳал қилиш учун солиқ сиёсати ва маъмурий амалиётини доимий мониторинг қилиш, баҳолаш ва мослаштириш зарурлигини таъкидлайди.

Хулоса ва таклифлар. Тадқиқотимизда олинадиган якуний хулосамиз шуки, солиқ мажбуриятларининг бажарилиши, солиқ тушумларининг ортиши ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги ўзаро боғлиқлик мавжуд. Чунки солиқ тушумларининг ўсиши, айниқса, иқтисодий фаолият ривожланаётган ҳудудларда ижобий иқтисодий ўсишни кўрсатиши мумкин. Юқори даромадлар бизнеснинг рентабеллигини ошириш, шахсий даромадларни ошириш ва умумий иқтисодий кенгайишдан далолат беради.

Солиқ тушумларининг минтақавий ўзгариши иқтисодий ривожланиш даражасидаги фарқларни акс эттириши мумкин. Иқтисодий ўсиш барқарор бўлган ҳудудлар ишбилармонлик фаоллиги, инвестициялар ва истеъмолнинг ўсиши туфайли юқори солиқ тушумларини келтириб чиқаради. Аксинча, иқтисодий қийинчиликларни бошдан кечираётган ҳудудлар даромад кўрсаткичларига эришиш учун кураш олиб бориши мумкин.

Даромад прогнозларининг тўғрилигига иқтисодий барқарорлик ёки ўзгарувчанлик таъсир қилиши мумкин. Барқарор иқтисодий шароитларда прогнозлар солиқ ундиришнинг

башоратлилигини акс эттирувчи ҳақиқий даромадларга мос келади. Аксинча, иқтисодий ноаниқлик ёки пасайиш даврида прогноз қилишнинг аниқлиги пасайиб, даромадлар етишмаслигига олиб келиши мумкин.

Солиқ мажбуриятларини бажаришнинг юқори даражалари, кўпинча, бизнеснинг кучли ишончи ва иқтисодий оптимизм билан мос келади. Тадбиркорлик ва жисмоний шахсларнинг иқтисодиёт ва давлат институтларига ишончи бўлса, улар солиқ бўйича мажбуриятларини тез ва тўғри бажариб, даромадларнинг ошишига ҳисса қўшади.

Иқтисодий мақсадларга мос келадиган самарали солиқ сиёсати иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлаши ва рағбатлантириши мумкин. Инвестициялар, тадбиркорлик ва инновацияларни рағбатлантирадиган сиёсат иқтисодий фаолликни рағбатлантириши мумкин, бу

эса вақт ўтиши билан солиқ тушумларининг ошишига олиб келади.

Солиққа тортиш ва иқтисодий ўсиш ўртасида тескари алоқа мавжуд. Иқтисодий ўсиш ишлаб чиқариш, истеъмол ва бандликни ошириш орқали солиқ тушумлари учун асос яратади. Шу билан бирга, солиқ тушумлари ҳукуматларга иқтисодий ўсишни янада қўллаб-қувватловчи инфратузилма, таълим ва ижтимоий дастурларга сармоя киритиш имконини беради.

Юқоридагиларга асосланиб айтиш мумкин, солиқ мажбуриятларини бажариш ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқлик аниқ, солиқ тушумлари иқтисодий барқарорлик ва фаолиятнинг барометри бўлиб хизмат қилади. Самарали солиқ сиёсати ва бошқаруви барқарор иқтисодий ўсиш учун қулай муҳитни яратишда муҳим роль ўйнайди.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Bhatti M.A., Isayev F. Evaluating the Effectiveness of Mandatory IFRS Adoption in Enhancing Transparency and Governance in Saudi Arabia. // Cuadernos de Economía. 2023. T. 46. №. 132. C. 110-119.
2. Hofmann, E., Voracek, M., Bock, C., & Kirchlner, E. (2017). Tax compliance across sociodemographic categories: Meta-analyses of survey studies in 111 countries. *Journal of Economic Psychology*, 62, 63-71. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2017.06.005>.
3. [Isaev, F.I. \(2021\). Tax Policy of the Republic of Uzbekistan. International Journal of Management IT and Engineering, 11\(8\), 1-9.](https://doi.org/10.1016/j.ijmte.2021.11.001)
4. Isaev, F. (2021). Advantages of applying tax incentives in the conditions of economic crisis. *International Journal of Marketing and Technology*, 11(8), 15-25.
5. Ikrmovich, I.F. (2022). Analysis of resource taxes based on tax analysis technique. *International Journal of Management IT and Engineering*, 12(12), 65-71.
6. Khamdamov, S.J., Usmanov, A.S., Abdulazizova, O., Isaev, F., Kholbaev, N., Makhmudov, S., & Kholbaeva, S. (2022, December). ECONOMETRIC MODELING OF CENTRAL BANK REFINANCING RATE IN UZBEKISTAN. In *Proceedings of the 6th International Conference on Future Networks & Distributed Systems* (pp. 253-257).
7. Francesco Pappadà. *The Dynamics of Tax Compliance*. 2022. halshs-03634401
8. Slemrod, J., & Sorum, N. (1984). The compliance cost of the u.s. individual income tax system. *National Tax Journal*, 37, 461-474. <https://doi.org/10.1086/NTJ41791978>.
9. Slemrod, J. (2018). Tax Compliance and Enforcement. NBER Working Paper Series. <https://doi.org/10.1257/JEL.20181437>.
10. Witte, A., & Woodbury, D. (1985). The effect of tax laws and tax administration on tax compliance: the case of the u.s. individual income tax. *National Tax Journal*, 38, 1-13. <https://doi.org/10.1086/NTJ41791992>.
11. Исаев Ф. Совершенствование налогообложения имущества. // Экономика и инновационные технологии. 2021. № 6. С. 326-333.
12. Исаев, Ф. (2023). Солиқ текширувлари: аудит самарадорлиги таҳлили. *Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар*, 11 (1), 394-401. https://doi.org/10.55439/EIT/vol11_iss1/a42
13. Исаев Ф. Аудит самарадорлигининг назарий-амалий таҳлини. // Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка. 2023. С. 359-361.
14. Исаев Ф.И. Солиқ текширувларини рақамлаштириш зарурияти. "Бизнес-эксперт" илмий журнали. 2021. Т. 6. 52-54-б.
15. Исаев Ф. (2023). Солиқларнинг фаровонликка таъсири назарияси. "Milliy Iqtisodiyotni Isloh Qilish Va Barqaror Rivojlantirish istiqbollari" Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi Materiallari to'plami, 206-208. <https://conference.tsue.uz/index.php/article/article/view/393>
16. Исаев Ф. (2023). Солиқ таҳлили – иқтисодий таҳлилнинг таркибий қисми. *Nashrlar*. <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/35>
17. Исаев Ф. (2023). Солиқ ислохотларининг таъсирини таҳлил қилиш. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahsil*, 1(6), 155-161. <https://doi.org/10.60078/2992-877X-2023-vol1-iss6-pp155-161>
18. Исаев Ф. (2023). Солиқ ислохотлари ва уларнинг оқибатларини баҳолаш. *Nashrlar*, 1(2), 59-62. <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/421>
19. Исаев Ф. (2023). Солиқ таҳлилининг фискал сиёсат самарадорлигига таъсир қилиш усуллари. *Nashrlar*, 1(1), 128-131. <https://doi.org/10.60078/2023-vol1-iss1-pp128-131>
20. Исаев Ф. (2024). Рақамли молиявий активларни солиққа тортиш масалалари. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahsil*, 2(1), 352-360. <https://e-itt.uz/index.php/eitt/article/view/632>
21. Исаев Ф. (2024). Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ таҳлилининг методологик ёндашувлари. *Nashrlar*, 156. <https://e-itt.uz/index.php/editions/article/view/667>